

СОБОР СОФІЇ В КОНСТАНТИНОПОЛІ ТА ФОРМУВАННЯ ТРАДИЦІЇ ЦЕРКОВНОГО БУДІВНИЦТВА РУСИ-УКРАЇНИ

Національний університет “Львівська політехніка”,

кафедри архітектури та реставрації

Yurii.R.Dyba@lpnu.ua

ORCID: 0000-0001-7783-2284

© Диба Ю. Р., 2019

<https://doi.org/>

Автор звертає увагу на самобутній планувальний тип тридільних українських дерев'яних церков. Особливість храмів цього типу проявляється у тому, що західний та східний компартименти, присдані до центрального зрубу, мають у плані гранчасту форму. Церкви такого планувального типу можна назвати двоапсидними. Зазвичай вважають, що багатогранні зруби з'являються унаслідок впливу бароко. Проте двоапсидний тип репрезентують найстарші дерев'яні храми. Автор доводить, що появу цих храмів слід пов'язати зі взоруванням на собор святої Софії у Константинополі – один із найшанованіших християнських храмів східної традиції.

Ключові слова: собор св. Софії у Константинополі, конструктивна система, архітектурна композиція, українські дерев'яні церкви, двоапсидні храми, генеза, походження.

Постановка проблеми

У колі візантійської культури неабияке значення має традиція вшанування Софії, інтерпретація якої як Премудрості Божої має розбудовану богословську версію, пов'язану, насамперед, із особою Христа. Софія трактується як втілене слово Боже – Логос. Загалом дослідники сходяться на думці, що споруджений в IV ст. у Константинополі перший храм Премудрості був присвячений Христу, Втіленому Слову. Це загальноприйняте розуміння звучить у відомому сказанні про побудову храму Юстиніана, який зберігся до наших днів. У ньому згадується про появу Ангела, “стража храму”, який клявся іменем Софії, – “і тому отримав храм іменування: Свята Софія, що означає: Слово Боже”. Разом з тим відзначається, що й у часи після Юстиніана тривалий час не існувало храмових свят у сучасному сенсі. Річне свято кожного храму відбувалося в день “отворення врат”, тобто в річницю освячення або “оновлення” храму. Храм Софії в Константинополі був вперше освячений 25 грудня 537 р. та оновлений після відновлення купола 24 грудня 563 р. Святкування оновлення відбувалося напередодні Різдва Христового, 23 грудня.

На Русі також добре знали, що Константинопольська Софія є храмом Христа-Слова. Разом з тим, на відміну від Константинопольської Софії, вшанування Премудрості Божої на Русі приурочене, до важливих богородичних (марійних) свят. Титулярним святом Софійського собору у Києві є Різдво Богородиці (8 вересня), а в Новгородській Софії – Успіння пресвятої Богородиці (15 серпня). У цьому факті відображається розуміння Пресвятої Богородиці як матері “втіленого Слова – Логосу” (Brzozowska, 2015).

Окрім зауваженої різниці в способах персоніфікації Софії в Візантії та Русі, необхідно відзначити цілком відмінні архітектурні концепції Константинопольського та Київського храмів. Попри те, що спорудження храму Премудрості на Русі в Києві мало на меті прирівняти Русь до Візантійської держави, цілком очевидно, що будівничі у Києві не приймали Константинопольський храм за архітектурний прототип. Споруджені в XI ст. три Софійських собори Київської Русі –

Київський, Новгородський і Полоцький – є модифікації рідкісного, великою мірою самобутнього, архітектурного типу, не пов'язаного з основними архітектурними характеристиками константинопольського прообразу (Виноградов, 2012) (рис. 1, а–б).

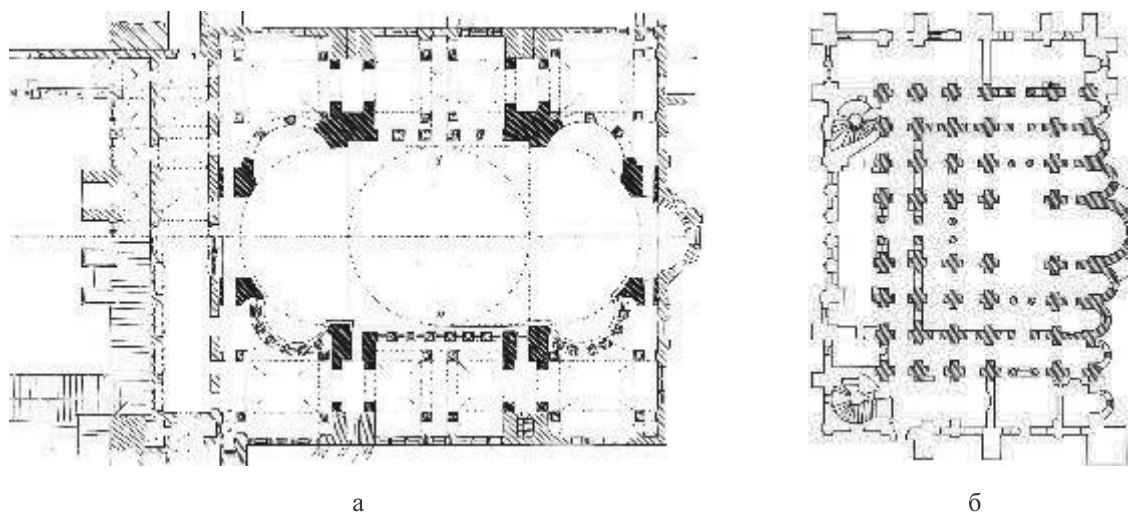

Рис. 1. Плани храмів Софії: а – у Константинополі (за W. Lübke, M. Semrau); б – у Києві (за А. Буніним)

Зазначені вище відмінності у трактуванні традиції вшанування Софії Премудрості Божої, започаткованої на Русі в середині XI ст., створюють ілюзію певної ізоляції її культурного середовища, а суттєва різниця у архітектурно-просторовій композиції константинопольського та київського храмів начебто дають підстави для заперечення впливу столичних імперських взірців на генезу церковної архітектури Русі-України. Відтак постає питання, чи архітектурна специфіка Константинопольської Софії дійсно була обійдена увагою будівничих, що творили на руських землях принаймні від XI ст., тобто відтоді, коли в Києві, а згодом у Новгороді та Полоцьку були зведені тезоіменні храми?

Мета статті. Продемонструвати важливість Константинопольської Софії у формуванні християнської культурної традиції Русі та простежити вплив її архітектурної композиції на формування традиції церковного будівництва України.

Основна частина

У візантійській книжній традиції храм Софії Константинопольської сприймався як неперевершене архітектурне диво. Таке його трактування найперше відобразилося в низці текстів, що вийшли з-під пера візантійських книжників VI–XII ст. (Захарова А. В., 2017). Візантійські книжники демонстрували не лише бачення ідеологічної програми Софії, але давали уяву про його архітектурні особливості. Найповнішу інформацію про архітектуру споруди знаходимо у трьох описах. Перший з них, написаний візантійським істориком Прокопієм Кесарійським, входить до його трактату “Про споруди” (Прокопий Кесарийский, 1996), завершеного незадовго до руйнування купола в 558 р. Другий, римований “Опис храму Святої Софії” створив поет Павло Сіленціарій вже після відновлення купола (Pauli Poetae Silentiarii, 1828). Цей текст був зачитаний кількома днями після другого освячення храму 24 грудня 562 р. Третій “Опис найсвятішої Великої церкви Божої” належить богослову середини XII ст. Михайлу Солунському (Виноградов А. Ю., Захарова А. В., 2016). Ці тексти (насамперед два описи VI ст.) є важливим джерелом фактичних відомостей про архітектуру храму та його збережені, змінені або втрачені елементи.

Відомості про храм Константинопольської Софії містить також “Сказання про побудову храму святої Софії” (“Сказание о создании церкви святыя Софии еже в Костянтине граде”; “Сказание о Софии Цареградской”), грецький оригінал якого зберігся в списках XII ст., а найстарші

відомі руські переклади датовані XV ст. (Белоброва О. А., 1988). Автор цього тексту повідомляє про замовників храму, головні дати, пов'язані з його будівництвом та перебудовами, дає розміри храму, перераховує використані будівельні матеріали, описує зовнішній і внутрішній вигляд храму та його обладнання тощо.

Константинопольську Софію описували не лише візантійські, але й західні автори. Цих книжників згадує І. Срезневський, аналізуючи відомості про цей храм, залишений новгородським паломником Добринею Ядрейковичем, згодом – новгородським архієпископом Антонієм (Срезневский И. И., 1874). Текст “Ходіння ігумена Данила” дійшло до нас у більш ніж 150 списках. Опис Софійського собору займає більше половини тексту. Добриня звертає увагу на внутрішнє оздоблення храму, церковні предмети, ікони та чисельні християнські реліквії. Крім твору Добрині Ядрейковича відомо понад 50 інших (оригінальних та перекладних) “ходінь” у Святу Землю, на Афон, датованих XII–XIV ст., деякі з них збереглися в десятках і навіть сотнях списків. Нові “ходіння”, зокрема опис Константинополя анонімного новгородським паломника, з'являються вже на зламі XIII–XIV ст., а в 40-х роках XIV ст. – такий яскравий твір як “Ходіння Стефана Новгородця” (Прокофьев Н. И, ред., 1984; Малето Е. И., 2005).

Важливим свідченням відвідування Константинопольської Софії паломниками з руських земель є також середньовічні слов'янські написи-графіті собору св. Софії в Константинополі, більшість з яких мають східнослов'янське походження і зроблені вихідцями з Русі (Артамонов Ю. А., Гиппиус А. А., 2011; Артамонов Ю. А., Гиппиус А. А., Зайцев И. В., 2012). Дослідники підкреслюють, що домінування руських текстів в кириличній епіграфіці Софії Константинопольської відображає особливу інтенсивність відвідування собору вихідцями з Русі в XI–XV ст. Деякі залишені імена допускають ідентифікацію авторів графіті з особами, згадуваними в літописах та інших джерелах.

Все це дає підстави для очікуваного висновку, що у релігійно-світоглядних уявленнях мешканців Русі храм Софії Константинопольської займав дуже важливу роль. Цю святиню відвідували групи паломників, оповіді та тексти яких поширювалися у східнослов'янському середовищі. У численних перекладах на Русі побутували і перекладні тексти про цей храм. Проте в архітектурознавчих дослідженнях досі не зауважено якогось зримого впливу царгородського храму на церковну архітектуру, що розвивалася на східнослов'янських теренах принаймні від Володимирівського хрещення.

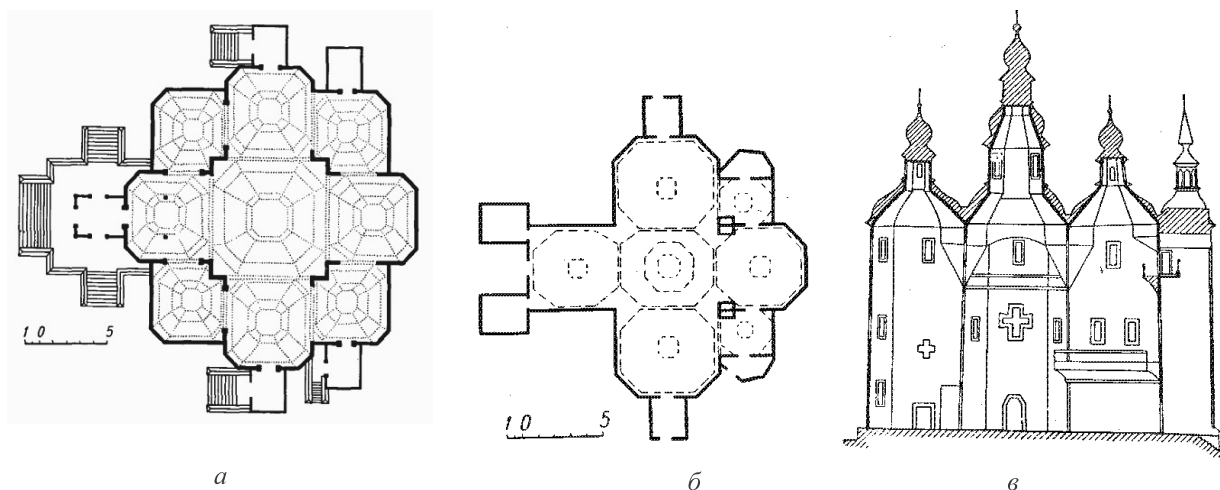

Рис. 2. Приклади відтворення планувальних характеристик мурованих храмів в українських дерев'яних церквах: а – м. Новомосковськ, ц. Трійці, 1781 р., план (за Ю. А. Нельговським); б-в – смт Берзна, ц. Вознесіння, перед 1759 р., план, перетин (за С. А. Тарануценком)

Цей факт не піддається логічному поясненню. Тим паче, що в літературі неодноразово підкреслювалось, що творці українських церков справлялися із непростими архітектурно-

естетичними завданнями, відтворюючи у дереві планувально-просторові типи руських тринейних хрестовобанних храмів (рис. 2, а) та повторюючи розвинуту композицію західних компартиментів мурованих храмів зі сходовими вежами (рис. 2, б-в). Слід також взяти до уваги, що руські майстри трансформували у дерев'яних конструкціях доволі складні типи мурованих храмів, зокрема такі, як ротонда в Задарі (рис. 3, а) з внутрішнім підбанним кільцем опор та трьома зовнішніми апсидами. Галицькі будівничі відтворили його у Олешківській ротонді (рис. 3, б), а згодом, уже волинські, продублювали цей тип у мурованій Михайлівській ротонді Володимира (рис. 3, в).

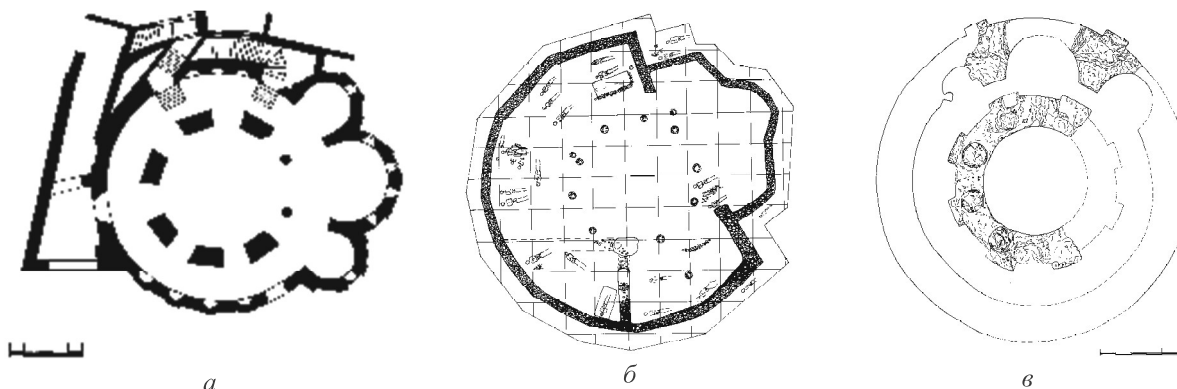

Рис. 3. Ротонди з внутрішнім підкупольним кільцем опор та трьома апсидами: а – ротонда св. Доната в Задарі, поч. IX ст., план (за Є. Гавротом); б – ротонда в с. Олешках Івано-Франківської обл., 3 чв. XII ст., план (за Б. Томенчуком); в – Михайлівська ротонда у Володимирі, 2 пол. XIII ст., план (за М. Каргером)

Подібних прикладів прямого копіювання чи творчої переробки знамих взірців в історії архітектури Русь-України є чимало. Їх спостереження дає підстави розглянути з цієї точки зору також архітектурну композицію храму Софії у Константинополі. Його конструктивна система перекриття формується з масивного центрального купола та двох півкуполів, які підтримують розпір на повздовжній осі храму (рис. 4, а-б). Цей величезний за мірками середньовіччя купол і дві конхи, розташовані з протилежних боків, є тими основними домінантами архітектурної композиції, яким підпорядковуються інші її елементи, такі, для прикладу, як пари бічних екседр, що прилягають до головних конх із південного та північного боків.

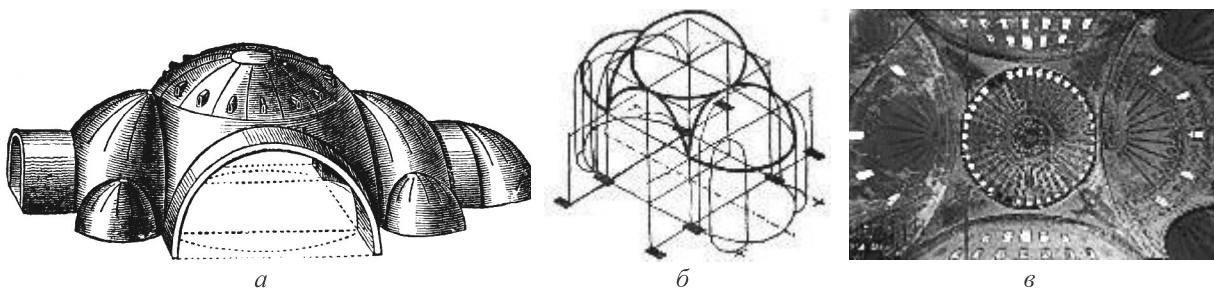

Рис. 4. Просторово-конструктивна система перекриття храму Софії у Константинополі (а-в)

Описана трискладова композиція константинопольської купольної базиліки виразно прочитується у просторі та на плані храму. Ця архітектурно-просторова ідея є надзвичайно лаконічною і не дивно, що її згадувано в найдавніших описах. Три елементи (купол з двома конхами-”покрівлями”) в композиції перекриття спостерігав Павло Сіленціарій (Захарова А. В., 2017, с. 211). Конструкція конх, що підтримували розпір купола, вражала і Прокопія Кесарійського (Захарова А. В., 2017, с. 212). Ці конхи зауважував і Михайло Солунський: “дві цих півсфери разом з самої верхньої півсферою складають одну сферу” (Захарова А. В., 2017, с. 212). Якщо цю особливість зауважували візантійські книжники, то вона, без сумніву, була видимою і для професійних будівничих, які будували свої храми на взірець добре знамих, освячених традицією споруд.

Саме тридільна просторова композиція є однією з найхарактерніших для типології українського церковного будівництва. Вона формується на основі поєднання трьох близьких до квадрату зрубів, більший з яких (нава) розташовується по середині. Два менші прируби, приєднуються до центрального зрубу вздовж центральної осі від сходу (вівтар) та заходу (бабинець) (рис. 5, а-в). Заокруглений (гранчастий) зруб, розташовувався зазвичай зі сходу (рис 5, в). Таке заокруглення відповідає вівтарній апсиді мурованих храмів.

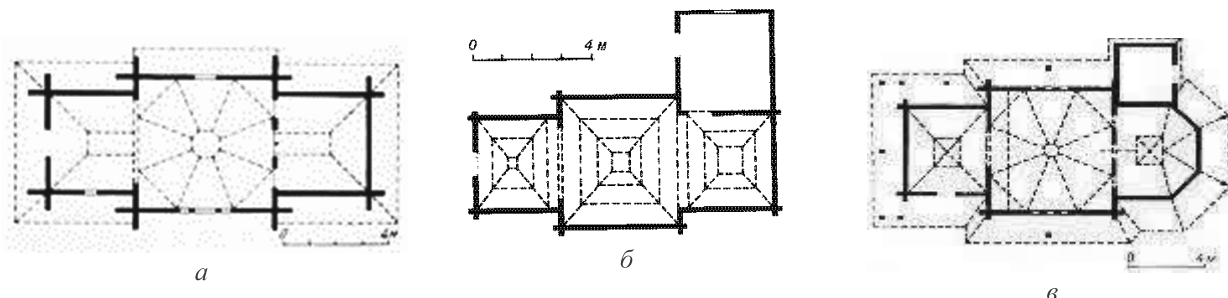

Рис. 5. Тридільні храми (за Памятники градостроительства и архитектуры УССР, т. 3.): а – с. Коцурів, ц. , 1729 р., план; б – с. Кугайв, ц. Богоявлення, 1693 р., план; в – с. Поморяни, ц. Собору Богородиці, 1690 р., план

Окрім того, серед українських дерев'яних церков доволі часто трапляється самобутній планувальний тип, особливість якого проявляється у тому, що гранчасту у плані форму має не лише східний, але й західний прируб. Церкви такого планувального типу можна назвати двоапсидними. Зазвичай вважають, що багатогранні зруби з'являються у наслідку впливу бароко. Проте такий тип репрезентують, здебільшого, найстарші дерев'яні храми Галичини, такі як церква Святого Духа у Рогатині 1598 р. (рис. 6, а), церква Св. Юра у Дрогобичі 1657 р. (рис. 6, б) чи Миколаївська церква у Кам'янці-Бузькій 1667 р. (рис. 6, в).

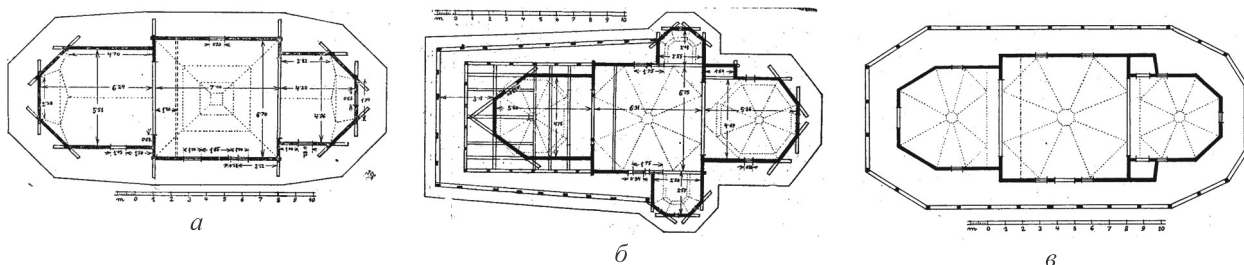

Рис. 6. Двоапсидні дерев'яні церкви Галичини (за М. Драганом): а – м. Рогатин, ц. Святого Духа, 1598 р., план; б – м. Дрогобич, ц. св. Юра, 1657 р., план; в – м. Кам'янка-Бузька, ц. св. Миколая, 1667 р., план

Поширення храмів двоапсидного типу не обмежується Галичиною, вони відомі також на Північній Буковині. Це, зокрема, церква св. Миколая у Чернівцях 1748 р. (рис. 7, а), неіснуюча церква Михайла і Гавриїла у Чернівцях 1768 р. (рис. 7, б), церква Благовіщення в Круп'янському 1772 р., церква св. Димитрія в Луковиці 1757 р., церква св. Михайла в Петрашівці (Міхорені) 1663 р. (рис. 7, в) тощо.

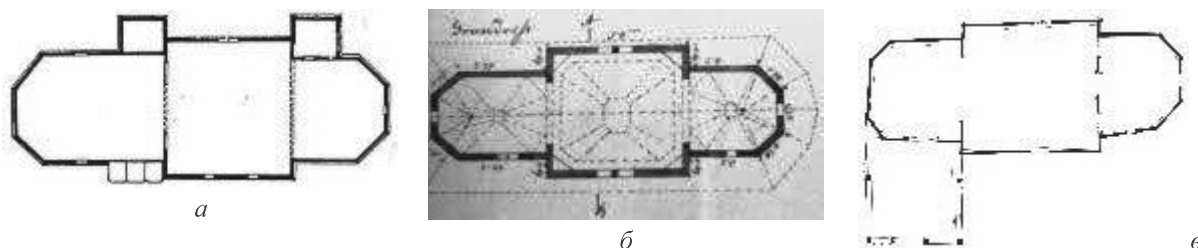

Рис. 7. Двоапсидні дерев'яні церкви Північної Буковини: а – м. Чернівці, ц. св. Миколая, 1607 р., план (за В. Т. Завадою); б – м. Чернівці, ц. св. Михайла і Гавриїла (не збережена), 1768 р., план 1881 р. (за М. Чучком); в – с. Петрашівка, ц. Михайла, 1663 р.

Двоапсидну планувальну композицію має низка подільських храмів. До того ж, вони демонструють розвиток планувальної типології від храмів з квадратною навою і п'ятигранними прирубамі вітваря і бабинця (рис. 8, а), до складніших типів з центральною восьмигранною дільницею (рис. 8, б), а також – із трьома восьмигранними дільницями (рис. 8, в).

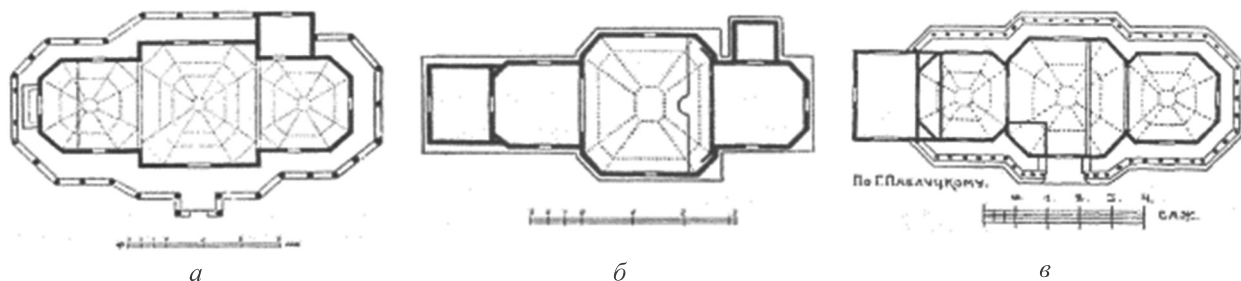

Рис. 8. Двоапсидні храми Поділля (за Г. Павлуцьким): а – с. Дашківці, ц. Успіння Богородиці, 1768 р.; б – с. Зіньків, ц. св. Михаїла, 1769; в – м. Вінниця, ц. Миколая, 1746 р.

Двоапсидний тип є також характерним і для церков Лівобережжя України. Плани цих храмів мають восьмигранні центральні зруби і п'ятигранні прируби. Просторова композиція лівобережних двоапсидних храмів, як і в інших регіонах України, може бути з одним чи трьома верхами.

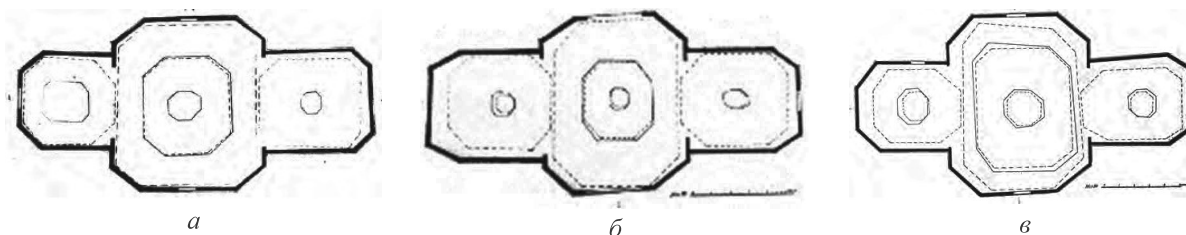

Рис. 9. Двоапсидні храми Лівобережжя (за С. А. Таранушенком): а – смт. Сосниця, ц. Вознесіння, 1695 р., план; б – с. Коровинці, ц. Михаїла, 1752 р., план; в – м. Зіньків, ц. Покрову, 1759 р., план

Початковим типом у просторовому розвитку двоапсидних храмів України були, як доводить їхня спорідненість з композицією собору Софії у Константинополі, споруди з центральним верхом (банею) і пониженими склепіннями над вітварем і бабинцем. Ця композиційна ідея присутня у всіх регіонах (рис. 10, а–в), зокрема у церквах так званого “хатнього типу” Північної Буковини (рис. 10, б). Вона демонструє свій природний розвиток через вивищення верхів над меншими дільницями аж до виникнення типово українського тридільного та триверхоного типу церкви.

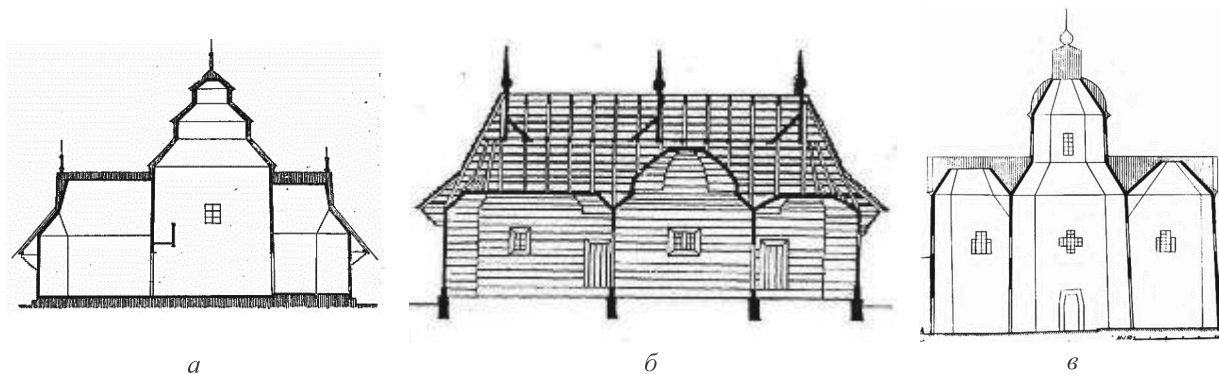

Рис. 10. Перетини українських двоапсидних церков із центральним верхом (банею) і пониженим перекриттям бабинця та вітваря: а – м. Рогатин, ц. Святого Духа, 1598 р., перетин (за М. Драганом); б – м. Чернівці, ц. св. Миколая, 1607 р., перетин (за В. Т. Завадою); в – смт Сосниця, ц. Вознесіння, 1695 р., перетин (за С. Таранушенком)

Це не означає, що будівничі усвідомлювали причини появи специфічних планувальних та просторових характеристик двоапсидних церков чи їхній зв'язок із константинопольським прототипом. Такий процес можливо наочно продемонструвати на прикладі виникнення хрещатих храмів Гуцульщини. Появу цього молодшого регіонального типу церков (за слушною гіпотезою Р. Сулика) слід пов'язувати з двома монастирями – Межигірським біля Києва та Скитом Манявським на Покутті, та з їх ігуменами, Атанасієм та Іовом Княгиницьким. Запозичений із Межигір'я хрещатий тип храму позначився на характері і подальшому розвитку планувальної структури церков Гуцульщини з хрещатим типом плану. Згодом ці традиції відобразилися у багатьох мурованих храмах, зведених у Галичині наприкінці XVIII – початку XX ст.

У контексті аналізу причин появи українських двоапсидних церков не можна оминати гіпотезу патріарха УАПЦ Димитрія (Володимира Яреми) про їхній зв'язок із архітектурою Великоморавської держави (Патріарх Димитрій, 1998, с. 8–9). Мова йде про двоапсидну ротонду (храм № 6), виявлену на городищі Микульчіце (рис. 11, а–в). Її реконструйована просторова композиція й справді є дуже близькою до значно пізніших двоапсидних українських церков. Однак цю подібність слід сприймати за яскравий приклад архітектурної конвергенції – незалежного формування комплексу схожих ознак у неспоріднених чи малоспоріднених середовищах. Причиною зауваженої подібності є їхнє походження від єдиного прототипу – собору Софії у Константинополі. До того ж, зв'язок двоапсидної ротонди з Микульчіце із східною церковною традицією підтверджують виміри самої споруди. На відміну від більшості інших тогочасних великоморавських храмів, що розпланувалися на основі римської стопи, будівничі двоапсидної ротонди використовували стопу візантійську.

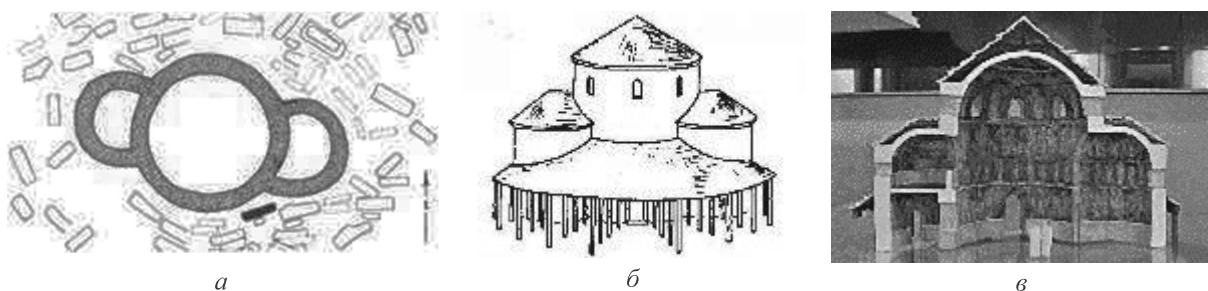

Рис. 11: Великоморавська двоапсидна ротонда з Микульчіце:
а – план археологічного розкопу (за Й. Поуліком); б – реконструкція зовнішнього вигляду;
в – макет в перетині з експозиції Археологічного парку Микульчіце.

Висновки і пропозиції

Таким чином, викладене вище дає підстави для переконання, що храм Софії Константинопольської відігравав важливу роль не лише у формуванні релігійно-світоглядних уявлень Руси-України, що проявилось у книжній культурі, але також у матеріальній культурі. Таким матеріальним проявом став наглядно проілюстрований вплив на формування типології українського церковного будівництва. На думку автора, Константинопольська Софія стала взірцем, візуальною підставою для появи двоапсидних церков та подальшого варіативного розвитку українських тридільних тризрубних храмів. Цей тип церков є зримим підтвердженням зв'язку Руси-України з східнохристиянською культурною традицією.

Бібліографія:

Brzozowska, Z., 2015. *Sofia – upersonifikowana Mądrość Boża. Dzieje wyobrażeń w kręgu kultury bizantyńsko-słowiańskiej*, Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.

Pauli Poetae Silentarii, 1828, *Description de Sainte-Sophie de Constantinople. Corpus Scriptorum Historiae Byzantiae*, 42, pp. 3–48.

Артамонов Ю. А., Гиппиус А. А., 2011, Древнерусские надписи Софии Константинопольской. *Славянский альманах*, с. 41–52.

Артамонов Ю. А., Гиппиус А. А., Зайцев И. В., 2012, Древнерусские надписи Софии Константинопольской. Предварительные итоги расследования. В: 1150 лет российской государственности и культуры. Материалы к Общему собранию Российской академии наук, посвященного Году российской истории (Москва, 18 декабря 2012 г.), Москва: Наука, с. 282–293.

Белоброва О. А., 1988, Сказание о построении храма святой Софии. *Труды Отдела древнерусской литературы*, XLI, 136–137.

Виноградов А. Ю., 2012, Заметки о византийском прототипе древнерусских Софийских соборов. *Труды Государственного Эрмитажа*, 65: Первые каменные храмы Древней Руси, 2012, с. 225–231.

Виноградов А. Ю., Захарова А. В., 2016, Описание Святой Софии Константинопольской Михаила Солунского: перевод и комментарии. *Актуальные проблемы теории и истории искусства*, 6, с. 791–799.

Давыдова С. А., 2001, “Сказание о св. Софии цареградской” в Летописце Еллинском и Римском. *Труды Отдела древнерусской литературы*, LII, с. 561–566.

Захарова А. В., 2017, Логика чуда. Переосмысление классической тектоники в Св. Софии Константинопольской и ее византийских описаниях. *Актуальные проблемы теории и истории искусства*, 7, с. 205–221.

Малето Е. И., 2005, *Антология хождений русских путешественников XII–XV веков: Исследование. Тексты. Комментарии*, Москва: Наука.

Патріарх Димитрій, 1998, *Церковне будівництво Західної України*, Львів: б. в.

Прокопий Кесарийский, 1996, О Постройках. *Вестник древней истории*, 4(9), с. 203–283.

Прокофьев Н. И., ред., 1984, *Книга хождений: Записки русских путешественников XI–XV вв. (Антология)*, Москва: Советская Россия.

Срезневский И. И., 1874, Святая София Цареградская по описанию русского паломника конца XII в., *Труды III археологического съезда в Киеве*, 1, с. 95–109.

References

Brzozowska, Z., 2015. *Sofia – upersonifikowana Mądrość Boża. Dzieje wyobrażeń w kręgu kultury bizantyjsko-słowiańskiej*, Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.

Pauli Poetae Silentarii, 1828, Description de Sainte-Sophie de Constantinople. *Corpus Scriptorum Historiae Byzantiae*, 42, pp. 3–48.

Artamonov Yu. A., Gippius A. A., 2011, Drevnerusskiye nadpisi Sofii Konstantinopolskoy. *Slavyanskiy almanakh*, s. 41–52.

Artamonov Yu. A., Gippius A. A., Zaytsev I. V., 2012. *Drevnerusskiye nadpisi Sofii Konstantinopolskoy. Predvaritelnyye itogi rassledovaniya*. In: 1150 let rossiyskoy gosudarstvennosti i kultury. Materialy k Obshchemu sobraniyu Rossiyskoy akademii nauk. posvyashchennogo Godu rossiyskoy istorii (Moskva. 18 dekabrya 2012), Moskva: Nauka, s. 282–293.

Belobrova O. A., 1988, Skazaniye o postroyenii khrama svyatoy Sofii. *Trudy Otdela drevnerusskoy literatury*, XLI, pp. 136–137.

Vinogradov A. Yu., 2012. Zаметки о византийском прототипе древнерусских Софийских соборов. *Труды Gosudarstvennogo Ermitazha*. 65: Pervyye kamennyye khramy Drevney Rusi, pp. 225–231.

Vinogradov A. Yu., Zakharova A. V., 2016, Opisaniye Svyatoy Sofii Konstantinopolskoy Mikhaila Solunskogo: perevod i kommentarii. *Aktualnyye problemy teorii i istorii iskusstva*, 6, pp. 791–799.

Davydova S. A., 2001, “Skazaniye o sv. Sofii tsaregradskoy” v Letopistse Ellinskom i Rimskom. *Trudy Otdela drevnerusskoy literatury*, LII, pp. 561–566.

Zakharova A. V., 2017, Logika chuda. Pereosmysleniye klassicheskoy tektoniki v Sv. Sofii Konstantinopolskoy i eye vizantiyskikh opisaniyakh. *Aktualnyye problemy teorii i istorii iskusstva*, 7, pp. 205–221.

Maleto E. I., 2005. *Antologiya khozheniy russkikh puteshestvennikov XII–XV vekov: Issledovaniye. Teksty. Kommentarii*, Moskva: Nauka.

Patriarkh Dymytrii, 1998, *Tserkovne Budivnytstvo Zakhidnoi Ukrainy*, Lviv: s. n.

Prokopyy Kesariyskiy, 1996. O Postroykakh. *Vestnik drevney istorii*, 4(9), pp. 203–283.

Prokofyev N. I. red., 1984, *Kniga khozheniy: Zapiski russkikh puteshestvennikov XI–XV vv. (Antologiya)*, Moskva: Sovetskaya Rossiya.

Sreznevskiy I. I., 1874, Svyataya Sofiya Tsaregradskaya po opisaniyu russkogo palomnika kontsa XII v., *Trudy III arkheologicheskogo syezda v Kiyeye*, 1, pp. 95–109.

SOPHIA CATHEDRAL IN CONSTANTINOPLE AND FORMATION OF RUS'-UKRAINE CHURCH CONSTRUCTION TRADITIONS

Department of Architectural and Restoration
Lviv Polytechnic National University
Yurii.R.Dyba@lpnu.ua
ORCID: 0000-0001-7783-2284

© Dyba Y. R., 2019

In the Byzantine-Slavic culture, the tradition of honoring Sophia – the Wisdom of God – is very important. The idea of Sofia acquired special significance in the Ancient Rus written culture and fine arts. The Constantinople temple of Sophia (Hagia Sophia) in the Middle Ages was often described not only by Byzantine authors, but also by the Westerners. Information about this temple also became a common theme in the written culture of Russia. Kievan and Novgorod scribes often resorted to a description of the architecture and artistic characteristics of the majestic Constantinople Temple.

However, in architectural studies until now no visible influence of the Constantinople church on the church architecture of the East Slavic regions has been noted. This is quite strange, because in the history of the architecture of Rus'-Ukraine there are many examples of direct copying or creative processing of specific architectural models. Examples of such copying give reason to consider from this point of view also the architectural composition of the temple of Sophia in Constantinople.

Hagia Sophia's architectural composition is very specific. The constructive system of the overlappings of the Constantinople Cathedral is formed from a massive central dome and two additional vaults, which have the form the halves of dome. These vaults are located on opposite sides of the dome and restrain its load on the longitudinal axis of the structure. The huge dome and two additional vaults are the main elements of the three-part architectural composition of Sofia. Other elements of the temple are subject to these three main forms. Described three-component composition of the main Constantinople Temple is clearly read at its intersection and on the plan.

The three-part spatial composition is also the most characteristic feature of the typology of Ukrainian church construction. Many wooden churches in Ukraine consist of a three-part plan, which is shaped like a rectangle. The central part is slightly larger than the other two. The part located from the east serves as an apse. Therefore, this part from the outside often has a multi-faceted shape. In addition, a very special type is common among Ukrainian wooden churches. His peculiarity is manifested in the fact that not only the eastern but also the western part has an outside multi-faceted shape. They can be called churches with double apses.

Churches with double apses are widespread in different regions of Ukraine. Such churches are known in Galicia, Northern Bukovina, Podillya and Left-Bank Ukraine. The development of the type with double apses began with the temples that had a central dome and low vaults over two other parts. According to the author, Constantinople Cathedral served as a model, a visual example, for the emergence of churches with double apses in Ukraine. This type of church serves as a visible confirmation of the connection of Rus'-Ukraine with the Eastern Christian cultural tradition.

Key words: cathedral of St. Sophia in Constantinople, constructive system, architectural composition, Ukrainian wooden churches, churches with double apses, genesis, origin.